

הטיפול בנוער בסיכון גבוה

תקציר

רקע

בני נוער בסיכון גבוה הם בני 12 עד 18 המתקשים בתפקוד האישי והחברתי ועוברים תהליכי ניתוק עד כדי הידרדרות לעבריינות ולסטייה חברתית. טיפול המדינה בבני נוער אלה מתמקד בשיקומם במסגרות ייחודיות בקהילה או במסגרות חוץ-ביתיות לצורך החזרתם לתפקוד חברתי נורמטיבי. משרדי החינוך והרווחה והרשויות המקומיות מופקדים על מתן שירותי הסיוע לאוכלוסייה זו ועל התמיכה והטיפול בה באמצעות מגוון מענים, חלקם בתחום החינוך, כמו מרכזי חינוך טכנולוגי (מח"טים) ותוכנית להשכלת יסוד לימודי השלמה (תוכנית היל"ה), וחלקם בתחום הרווחה, כמו מסגרות יום בקהילה (מפתנים¹ ומית"רים²) וכן מעונות חוץ-ביתיים נעולים או סגורים, כמפורט בדוח זה.

נתוני מפתח

9	18	17,200	110,000
מספר המעונות הממשלתיים	מספר ניידות הרחוב לאיתור בני נוער משוטטים בשנת 2018	מספר בני הנוער במח"טים של משרד החינוך ובמסגרות יום בקהילה של משרד הרווחה - מפתנים ומית"רים - ב-2018	מספר בני הנוער והצעירים (בני 13-25) שחיו במצוקה, ניתוק וסיכון גבוה ב-2018
פי 16	195	14	827
היחס בין העלות השנתית של שהות נער במסגרת חוץ-ביתית במעון ממשלתי (כ-444,000 ש"ח) לעומת מסגרת יום בקהילה - מית"ר (כ-26,700 ש"ח)	מספר בני הנוער שהמתינו להשמה במעונות ממשלתיים ביוני 2019, לעיתים כחצי שנה	מספר מסגרות רשות חסות הנוער (הוסטלים, פנימיות, חלופות מעצר) שנסגרו בשנים 2017 עד 2019, מתוך 48 מסגרות	מספר המקומות במסגרות רשות חסות הנוער (הוסטלים, פנימיות, חלופות מעצר) בשנת 2019, לעומת 648 מקומות בשנת 2009

1. מסגרת יום טיפולית שיקומית-חינוכית המיועדת לבני נוער בגיל 13 עד 18 וכוללת בין היתר הזנה (ארוחות חמות), לימודים עיוניים ומרחבי תעסוקה.
2. מרכז יום תומך רב-תחומי - מסגרת יום הפועלת לאורך היום ומיועדת לבני 12 עד 18 שנשרו ממסגרות לימודיות או מתקשים להתמיד בהן.

פעולות הביקורת

בחודשים נובמבר 2018 עד אוקטובר 2019 בדק משרד מבקר המדינה את טיפול המדינה בבני נוער בסיכון גבוה המנותקים או הנמצאים בתהליכי ניתוק ממסגרות לימודים, ובכלל זה את המערך לאיתורם, את היצע המענים הטיפולים המיועדים להם בקהילה; ואת אופן הטיפול בהם במעונות הממשלתיים. הבדיקה נערכה במשרדי הרווחה והחינוך, בכמה רשויות מקומיות ובאמצעות קבוצות היועצות (מיקוד) של נערים ונערות השוהים במסגרות של משרד הרווחה.

תמונת המצב העולה מן הביקורת

בידי משרד הרווחה אין נתונים על מספרם ועל מיקומם של בני הנוער בסיכון גבוה, והפעולות לאיתורם - הן במסגרות הלימודיות, הן במרחבי היישובים והן במרחב המקוון (רשת האינטרנט) - לוקות בחסר; אין בידי משרד החינוך מידע מלא על היקף תופעת הנושרים הסמויים, למעט נתונים על התלמידים בסכנת נשירה המשובצים כבר במסגרות חינוך ייעודיות שהוא מפעיל.

משרדי החינוך והרווחה לא הסדירו תהליכי עבודה ביניהם בכל הנוגע למסגרות היום לשיקום נוער בסיכון גבוה. עקב כך בני נוער "נופלים בין הכיסאות" - הם אינם מאותרים ואינם מטופלים בזמן; ולא מתאפשר איגום של משאבי המשרדים תחת קורת גג אחת וניצולם היעיל כדי להיטיב עם בני הנוער ולחסוך בעלויות הקמת המסגרות ובתחזוקתן.

המענה של משרד הרווחה מסוג מפתנים ומית"רים הוא מצומצם, והדבר בא לידי ביטוי במחוז דרום, ובייחוד לגבי אוכלוסיות בעלות מאפיינים מיוחדים, כמו בני נוער חרדים ובדואים.

מספר בני הנוער הממתינים להשמה במעונות הממשלתיים עדיין גדול, ובשנת 2019 כ-200 בני נוער המתינו להשמה, לעיתים כחצי שנה. זאת אף על פי שמשנת 2008 קטן בכשני שלישים מספר הממתינים, ואף שבשנתיים האחרונות הפנה משרד הרווחה משאבים ותשומת לב ניכרים להגדלת התפוסה במעונות ולהרחבתם.

משרד הרווחה לא ערך סקר צרכים לבחינת מאפייני בני הנוער במעונות הממשלתיים והצרכים הטיפוליים שלהם ושל משפחותיהם כדי לגבש את שיטות הטיפול המיטביות בהם, בכלל זה גיבוש תוכניות או הנחיות לטיפול בפגיעות מיניות ולחינוך מיני, לטיפול ולייעוץ פסיכולוגי ולטיפול משפחתי.

צוותי המעונות הממשלתיים המשתמשים באמצעי ריסון פיזיים כלפי בני הנוער לא קיבלו הכשרה והדרכה כנדרש, ומשרד הרווחה לא קבע נוהל המסדיר שימוש זה, ובכלל זה את מנגנון הפיקוח עליו.

התגלו ליקויים בהפעלתו של המעון הממשלתי לנערות "מסילה" לאורך שנים - בהם מחסור בתנאים בסיסיים, הן בהיבטים הפיזיים והן בהיבטים הטיפוליים-נפשיים, מחסור בכוח אדם מיומן ואי-יציבות ניהולית. משרד הרווחה החל לפעול בנושא.

משרד הרווחה התקשר עם עמותה חיצונית המפעילה עבורו נידות המגיעות אל מקומות שבהם נוהגים לשהות בני נוער בלילות על מנת לאתר נערים ונערות בסיכון ולסייע להם. בשנת 2018 נפגשו צוותי הניידות עם כ-10,000 בני נוער.

עיקרי המלצות הביקורת

⚡ ראוי כי משרד הרווחה יפעל לרכז נתונים על מספרם ומיקומם של בני הנוער בסיכון גבוה, לבצע בחינה מעמיקה של הצורך במסגרות יום מתאימות להם בכל הארץ ולגבש תוכנית לפריסה ארצית של מסגרות אלו בתיאום עם משרד החינוך והרשויות המקומיות. על תוכנית זו לכלול גם מענים המותאמים לאוכלוסיות בעלות מאפיינים מיוחדים, כמו בני נוער ערבים, חרדים ובדואים.

⚡ ראוי כי משרד החינוך יערוך עבודת מטה לקביעת מתכונת לאיתור בני נוער בנשירה סמויה כך שיתאפשר איתורם מוקדם ככל האפשר.

⚡ מוצע כי משרדי החינוך והרווחה יגבשו ראייה אחת, אחודה וכוללת לאיתור בני נוער בסיכון גבוה ולטיפול בהם, ובהתאם לכך להסדיר את מתכונת עבודתם, כולל מנגנונים לתיאום, לשיתוף פעולה ולאיגום משאבים.

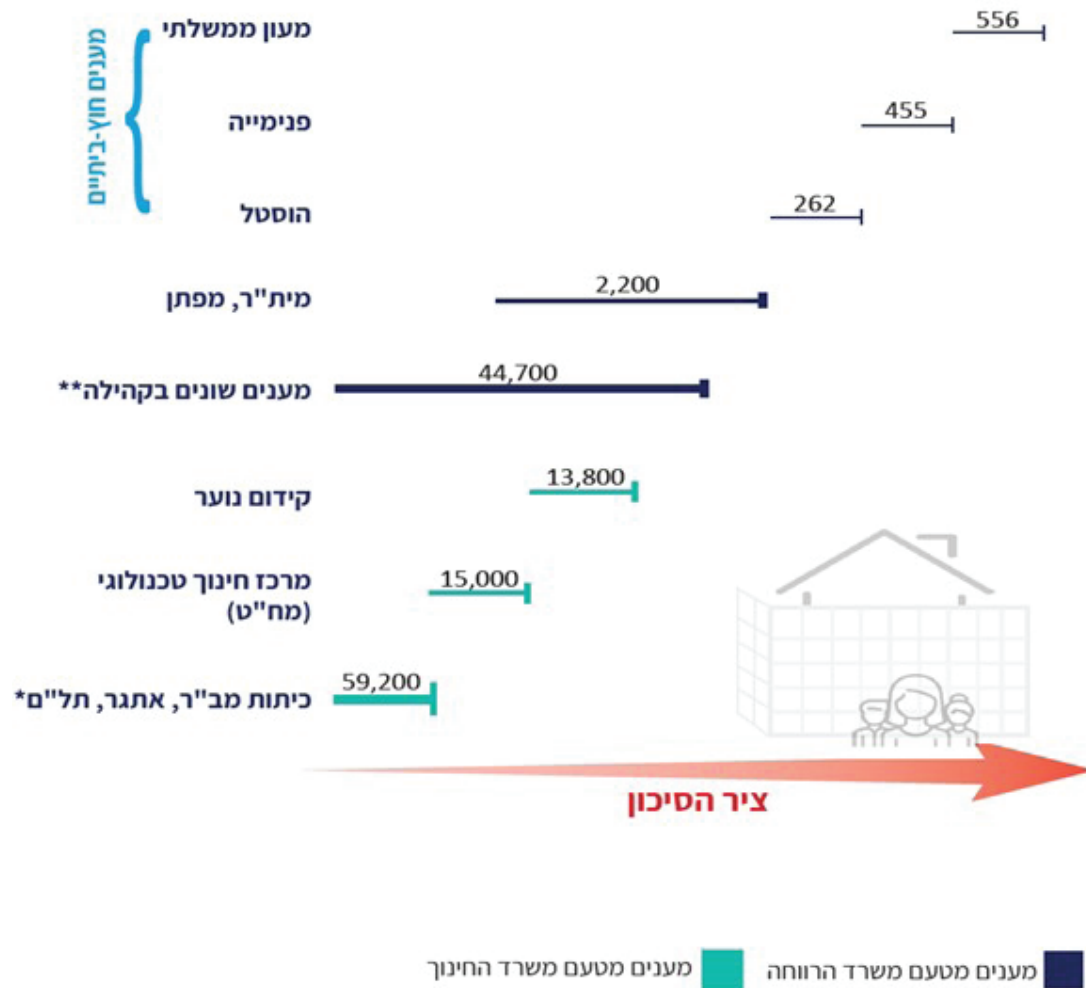
⚡ מוצע כי משרד הרווחה יערוך עבודת מטה המבוססת על נתונים ועל ידע מחקרי עדכני לגבי צורכי בני הנוער במעונות הממשלתיים ולגבי שיטות הטיפול המיטביות בהם, וכן לקבוע יעדים ומדיניות טיפול שמהם ייגזרו ההנחיות למנהלי המעונות ולגורמי הטיפול, ובפרט להנחיות השימוש באמצעי ריסון פיזיים. על המשרד להמשיך ולפעול להגדלת מספר הפתרונות במעונות הממשלתיים לשם צמצום רשימת הממתינים.

⚡ על משרד הרווחה להמשיך לפעול לשיקומו של מעון "מסילה" על כל היבטיו, לרבות השלמת שיפוצו של כלל מבנה המעון, ייצוב הצוות ושימורו, שיפור תנאי המחיה הבסיסיים והרחבת מתן מענים טיפוליים ורגשיים מתאימים.

סיכום

בני נוער בסיכון גבוה הם אחת האוכלוסיות החלשות והפגועות בחברה. על משרדי החינוך והרווחה לגבש ראייה אחת, אחודה וכוללת למימוש אחריותם, ולפעול - כל אחד בתחומו, בשיתוף פעולה ובאיגום משאבים במקרים המתאימים - לשלומה ולרווחתה של אוכלוסייה זו, החל באיתור בני הנוער הזקוקים לסיוע בשלב מוקדם ככל האפשר, דרך התאמת המענה החינוכי או הטיפולי הקהילתי המתאים להם, וכלה בהשמה במסגרות חוץ-ביתיות איכותיות. שיפור המענה והשירותים לבני נוער אלו יגדיל את סיכוייהם להשתלב בחברה, ולקיים אורח חיים נורמטיבי בהמשך חייהם הבוגרים.

מענים לטיפול בבני נוער בסיכון גבוה
ומספר בני הנוער המטופלים בהם, 2018

ציר הסיכון - דרגת הסיכון של בני הנוער המצויים במצב סיכון גבוה דוגמת היעדרויות תכופות מבית הספר, נשירה סמויה ונשירה גלויה, שימוש בחומרים מסוכנים, ניצול מיני, שוטטות עד כדי עבירה על החוק (קצה הציר). **תוכנית היל"ה** - יכולה להינתן בקהילה ובמעונות חוץ-ביתיים. על פי נתוני משרדי הרווחה והחינוך, בעיבוד משרד מבקר המדינה. *הנתונים כוללים גם את תלמידי מל"א - מרחב למידה אחר. **בשנת 2016.